

KARINIAI DRONAI: AR GALIME APSAUGOTI CIVILIUS?

Vincas Šniutė, Danas Šniutė

Vilniaus Universiteto Teisės fakulteto

2-o kurso studentai

Saulėtekio al. 9, I rūmai, 10222 Vilnius

El. paštas: vincas.sniute@tf.stud.vu.lt; danas.sniute@tf.stud.vu.lt

Mokslinio straipsnio akademinė kuratorė doc. dr. Indrė Isokaite-Valužė

El. paštas indre.isokaite@tf.vu.lt

Mokslinio straipsnio praktinė kuratorė dr. Renata Vaišvilienė

El. paštas renata.vaisviliene@gmail.com

Straipsnyje analizuojami kai kurie probleminiai karinių dronų naudojimo teisiniai aspektai, keliantys didelę grėsmę civilių gyvybėms netarptautinio ginkluoto konflikto metu.

This article analyzes certain problematic legal aspects of armed drone use that pose a dire threat towards the security and protection of civilians during a non-international armed conflict.

Įvadas

2019 m. rugsėjį pasaulio finansų rinkas nustebino karinis išpuolis prieš pelningiausios pasaulio bendrovės *Aramco* naftos infrastruktūrą. Šis įvykis pasaulio dėmesį, pirmiausia, atkreipė į pasaulinę naftos rinką, kuri prarado apie 5% visos naftos pasiūlos, o naftos kaina pakilo beveik 20%. Tačiau ne visi atkreipė dėmesį į technologiją, kurios panaudojimas ir nulėmė tokius skaudžius ekonominius padarinius. Ši technologija yra nepilotuojamieji kariniai orlaiviai, geriau žinomi kaip dronai. *The New York Times* po šios dronų atakos įspėjo, kad „karo ateitis jau yra čia“¹. Visgi tik didelį atgarsį pasaulyje sukėlusį JAV dronų ataka, kurios metu buvo nužudytas islamo revoliucijos gvardijos korpuso generolas Q. Soleimani, išprovokavo teisės, politikos ir kitų sričių atstovų diskusijas, susijusias su naujos kariavimo priemonės – dronų – naudojimu. Nors dronų karinis potencialas yra labai didelis, tačiau jų išskirtinės technologinės savybės ir vis dažnesni panaudojimo atvejai, ypač netarptautinio ginkluoto konflikto situacijose, kelia realią grėsmę civilių apsaugai.

¹ SINGER, P. W. The Future of War Is Already Here. *The New York Times* [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.nytimes.com/2019/09/18/opinion/drone-attack-saudi-arabia.html>>.

Mokslinio straipsnio *tikslas* yra atskleisti karinių dronų naudojimo netarptautinio ginkluoto konflikto metu keliamas teisinės problemos civilių saugumui, taip pat apžvelgti aktualų dronų naudojimo teisinį reguliavimą bei jo perspektyvas.

Pagrindiniai straipsnio *uždaviniai*: 1) pristatyti karinio drono technologiją ir atskleisti dronų naudojimo poveikį civiliams; 2) įvertinti, ar dronai gali būti naudojami netarptautinio ginkluoto konflikto metu kaip teisėti ginklai; 3) išnagrinėti pagrindinių tarptautinės humanitarinės teisės principų taikymą dronų naudojimui; 4) atskleisti dronų naudojimo praktikoje probleminius aspektus, trukdančius užtikrinti tinkamą civilių apsaugą; 5) apžvelgti dronų naudojimo teisinio reguliavimo perspektyvas.

Mokslinio straipsnio *objektas* – teisinis reguliavimas taikomas dronų naudojimui netarptautinio ginkluoto konflikto metu, siekiant apsaugoti civilius.

Darbo *aktualumą* lemia tai, kad nagrinėjami teisės šaltiniai buvo priimti dvidešimto amžiaus viduryje, kai dronai, kaip kariavimo priemonė, dar nebuvo žinomi.

Darbe taikyti lyginamasis, lingvistinis, sisteminis ir statistinis *metodai*. Lyginamasis metodas taikomas palyginti dronus su kitomis ginkluotės rūšimis. Lingvistiniu ir sisteminiu metodais siekiama iširti darbei aktualius teisės šaltinius. Statistinis metodas skirtas įvertinti dronų naudojimo keliamus padarinius civiliams.

1. Karinių dronų naudojimo poveikis civiliams

Kariniai dronai yra autonomiškai arba nuotoliniu būdu valdomi kariniai orlaiviai, apginkluoti ne tik kovine ginkluote, bet ir pažangia stebėjimo bei telekomunikacijų įranga². Tai gerokai pigesnė karinė technologija, palyginus su pilotuojamais kariniais orlaiviais. Pavyzdžiui, vienas *F-35 Lightning* naikintuvas kainuoja apie 120 milijonų dolerių, o *MQ-9 Reaper*, JAV karinėse operacijose dažniausiai naudojamas dronas, tik 16 milijonų dolerių. Tačiau tai ne vienintelė dronų technologinė savybė, lemianti vis dažnėjantį jų naudojimą. Pirmieji kariniai dronai buvo naudojami tik žvalgybos operacijoms, visgi šiandien dronai gali ne tik atlikti nenutrūkstamo stebėjimo realiu laiku ir žvalgybos funkcijas, bet ir taikytis į kombatantus. Kitaip sakant, dronų technologija sujungia kelias viena kitą papildančias sistemas vienoje platformoje – pažangias žvalgybos technologijas ir puolimo sistemas. Pažangūs dronų žvalgybos radarai užtikrina galimybę realiu laiku iš arti stebėti asmenis ne tik lauke, bet ir jiems esant pastato viduje³. Dronai dėl mažesnio jų svorio efektyviau naudoja kurą, o tai lemia,

² Encyclopedia Britannica. Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.britannica.com/technology/military-aircraft/Unmanned-aerial-vehicles-UAVs>>.

³ SALETAN, W. Nowhere To Hide [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <https://slate.com/technology/2008/09/killer-drones-that-can-see-through-walls.html?fbclid=IwAR0fpj_4Ez_20W_MgA7oGy-7-SATe_0NNRmNHTjm5V_olPoUXkqRKOieZYk>.

jog dronai gali praleisti daugiau laiko virš taikinio nei bet koks kitas pilotuojamas orlaivis⁴. Paruošti oro pajėgų pilotą gebantį vykdyti karines operacijas dažniausiai užtrunka 2 metus, o karinių dronų pilotą – tik 9 mėnesius, t. y. 2,6 karto trumpiau, ir, be abejo, daug pigiau⁵. Be to, kovinių operacijų metu dronai yra realiu laiku ryšio priemonėmis kontroliuojami operatorių iš nuotolinio valdymo stoties, kuri gali būti nutolusi už tūkstančių kilometrų nuo operacijos vietos. Naudojant dronus nėra sukeliamas pavojus karių gyvybėms, todėl nėra ir baimės tapti karo belaisviu ar būti sužeistam – įprastų neigiamų faktorių, kai kovines operacijas vykdo pilotuojamųjų orlaivių pilotai. Nepasisėkus karinei operacijai, blogiausiai atveju prarandamas pats dronas, o ne piloto gyvybė. Akivaizdu, kad dėl savo išskirtinių techninių ypatybių daugelyje kovinių operacijų dronai gali būti pranašesni nei įprasti pilotuojamieji kariniai orlaiviai.

Anot S. Casey-Maslen, iki šiol dronai buvo naudoti tik keliuose tarptautiniuose ginkluotuosiuose konfliktuose: 2001 – 2002 m. Afganistane prieš Talibaną ir 2011 m. NATO misijos Libijoje metu⁶. Vis tik netarptautinių ginkluotų konfliktų situacijose dronų naudojimas yra gerokai aktualesnis: JAV ir JK dronus naudojo prieš *Al Qaeda* Afganistane, taip pat JAV dronais atakavo teroristines grupuotes Pakistane, Somalyje ir Jemene⁷. Atkreiptinas dėmesys, jog dronai taip pat naudoti netarptautinio ginkluoto konflikto metu Sirijoje prieš *ISIS*⁸. Todėl dronų naudojimas netarptautiniame ginkluotame konflikte straipsnyje bus tiriamas toliau. H. P. Gasser netarptautiniu ginkluotu konfliktu laiko tokią situaciją, kai kariniai veiksmai vyksta valstybės teritorijoje tarp vyriausybės pajėgų ir ginkluotų sukilėlių grupuočių kitoje pusėje⁹. Kita vertus, teisės doktrinoje vyrauja nuomonė, jog tokia situacija privalo pasiekti minimalų konflikto intensyvumo lygį ir atitikti minimalios konflikto šalių organizacijos požymį tam, kad būtų pripažįstama netarptautiniu ginkluotu konfliktu¹⁰. Tai tokios

⁴ PAWLYK, O. The Air Force Just Flew a Surveillance Drone for 2 Days Straight [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.military.com/daily-news/2019/12/13/air-force-just-flew-surveillance-drone-2-days-straight.html?fbclid=IwAR22ppXMDgFPakQ6HoJcA7XBgeZ146OMD-Ok8JzhBw72G2bD14CU5z09iP8A>>.

⁵ GRUODIS, D. Dronai šiuolaikiniame konflikte: efektyvumo vertinimas. *Karys*, Nr. 5, 2018, p. 25.

⁶ CASEY-MASLEN, S. Pandora's box? Drone strikes under jus ad bellum, jus in bello, and international human rights law. *International Review of the Red Cross*, t. 94, Nr. 886, 2012, p. 608 [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://e-brief.icrc.org/wp-content/uploads/2016/09/17-Pandoras-box-Drone-strikes-under-jus-ad-bellum.pdf>>

⁷ *Ibid.*, p. 609.

⁸ HEIM, E. Iraq/Syria/UK, Drone Operations against ISIS [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://casebook.icrc.org/case-study/iraqsyriauk-drone-operations-against-isis>>.

⁹ GASSER, H. P. *International Humanitarian Law: an introduction*, Paul Haupt Publishers, 1993, p. 67.

¹⁰ PEJIC, J. The Protective Scope of Common Article 3: more than meets the Eye. *International Review of the Red Cross*, 2011, 93(881), p. 5 [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-881-pejic_0.pdf>.

situacijos, kaip Afganistano ir Vakarų sąjungininkų kova prieš teroristinę organizaciją *Al Qaeda*, atitinkanti minėtus intensyvumo ir organizuotumo požymius. Ginkluotų konfliktų išskyrimas į tarptautinį ir netarptautinį yra labai svarbus tarptautinėje humanitarinėje teisėje, kadangi tai ne tik atskleidžia skirtingų konfliktų esmę, bet ir nulemia skirtingų teisės šaltinių taikymą. Tarptautiniame ginkluotame konflikte taikomas 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos¹¹. Netarptautinio ginkluoto konflikto situacijoje taikomas ir pagrindiniu straipsnio teisės šaltiniu yra 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos¹² (toliau – II Papildomas protokolas).

Tarptautinė humanitarinė teisė įtvirtina du bendruosius ginklų naudojimo principus, draudžiančius naudoti dviejų rūšių ginklus: sukeliančius nereikalingas kančias ir veikiančius nesirinktinai. Nors II Papildomas protokolas šių principų tiesiogiai neįtvirtina, tačiau jie yra paprotinės tarptautinės humanitarinės teisės normos, anot Tarptautinio Teisingumo Teismo, įtvirtinančios fundamentalias tarptautines humanitarinės teisės taisykles¹³. 70 paprotinė tarptautinės humanitarinės teisės taisyklė nustato, jog kariavimo priemonės ir metodai, kurie gali padaryti nereikalingos žalos ir sukelti nereikalingų kančių, yra draudžiami¹⁴. Tai tokie ginklai kaip iššiplečiančios kulkos, kurios be puolimo tikslų įgyvendinimo dar sukelia ir nereikalingos žalos, kuri yra perteklinė ir nėra būtina, kadangi ji nesuteikia papildomos karinės naudos. 71 paprotinė tarptautinės humanitarinės teisės taisyklė draudžia naudoti ginklus, veikiančius nesirinktinai, t. y. negalinčius atskirti teisėtų karinių taikinių nuo civilinių¹⁵. Akivaizdu, jog net ir teisėtas ginklas, gali būti naudojamas pažeidžiant tarptautinės humanitarinės teisės reikalavimus ir dėl to neįgyvendinti atrankos. Todėl šiuo aspektu reikia vertinti išskirtines konkretaus ginklo technines ypatybes, dėl kurių ginklas negali būti taikomas tik į karinius objektus, net jei padaroma atsitiktinė žala civiliams. Jungtinių Tautų specialusis pranešėjas neteisminio, neatidėliotino ir savavališko mirties bausmės vykdymo klausimais P. Alston pažymėjo, jog raketa, paleista nuo karinio drono niekuo nesiskiria nuo jokio kito plačiai naudojamo ginklo, įskaitant ginklą, šaunamą kareivio, sraigtasparnį,

¹¹ 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 63-1909.

¹² 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolas). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 63-1910.

¹³ VADAPALAS, V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Teisė, 2003, p. 509.

¹⁴ HENCKAERTS, J.-M. Paprotinės tarptautinės humanitarinės teisės studija: indėlis į teisės viršenybės supratimą ir laikymąsi ginkluoto konflikto metu. Santrauka lietuvių kalba, p. 27 [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/lit-irrc_857_henckaerts.pdf>.

¹⁵ *Ibid.*

ar naikintuvą, paleidžiantį raketas¹⁶. Kariniai dronai gabena įprastą ginkluotę, kuri nesiskiria nuo pilotuojamųjų orlaivių ginkluotės, t. y. tikslaus taikymo kovines raketas, pavyzdžiui *Hellfire*¹⁷. Tokios raketos, jei naudojamos pagal tarptautinės humanitarinės teisės reikalavimus, neturi jokių išskirtinių savybių, galinčių padaryti nereikalingos žalos ar sukelti nereikalingų kančių. Naudojant dronus, tikslaus taikymo kovinės raketos ir pažangios stebėjimo bei žvalgybos technologijos lemia galimybę įvertinti potencialius taikinius ir įgyvendinti ataką prieš juos puolant. Be to, kariniai dronai iki šiol nėra jokios tarptautinės konvencijos, ribojančios jų naudojimą, dalyku. Todėl kariniai dronai neprieštaruoja abiem minėtiems principams ir gali būti teisėtai naudojami netarptautinio ginkluoto konflikto metu.

2006 m. spalio 30 d. JAV įvykdė ataką kariniais dronais, kurios taikiniu tapo religinė mokykla Chenegai kaime, Pakistane. Atakos taikiniu turėjo būti mokyklos direktorius, žinomas teroristas, tačiau atakos metu žuvo apie 80 civilių, iš kurių net 69 vaikai¹⁸. Visgi tai ne vienintelė dronų ataka netarptautinio ginkluoto konflikto metu, kurios padariniai civiliams buvo itin tragiški. Nevyriausybinių organizacijos *New America Foundation* (toliau – NAF) ir *The Bureau of Investigative Journalism* (toliau – BIJ) nuo 2004 m. iki šios dienos renka duomenis apie JAV kariuomenės vykdomas karinių dronų atakas Pakistane, Jemene ir Somalyje prieš teroristines grupuotes, t. y. netarptautinio ginkluoto konflikto situacijose. BIJ atskleidžia, jog šiose valstybėse per minėtą laikotarpį JAV karinės pajėgos įvykdė bent 898 patvirtintas dronų atakas, per kurias iš visų žuvusiųjų (apie 4500 – 6573 žmonių) 608 – 1252 žmonės buvo civiliai¹⁹. Tai reiškia, jog net 13,5 % – 1915. visų žuvusiųjų buvo civiliai. NAF pateikia informaciją, kad per dronų atakas tuo pačiu laikotarpiu minėtose valstybėse iš viso žuvo apie 5037 – 6940 žmonės, iš kurių 386 – 508 civiliai, t. y. apie 7 % visų žuvusiųjų²⁰. Tokie duomenys, nors ir šiek tiek besiskiriantys, atskleidžia, jog net apie 7 % – 19 % visų žuvusiųjų yra civiliai, t. y. neteisėti taikiniai pagal tarptautinę humanitarinę teisę. Akivaizdu, kad kariniai dronai, vykdydami atakas, kelia mirtiną pavojų ne tik kombatantams, bet ir civiliams. BIJ atkreipia dėmesį, jog per pirmuosius dvejus JAV prezidento D. Trumpo kadencijos me-

¹⁶ JT Žmogaus teisių taryba. JT Specialiojo pranešėjo neteisminio, neatidėliotino ir savavališko mirties bausmės vykdymo klausimais P. Alston 2010 m. gegužės 28 d. pranešimas Nr. A/HRC/14/24/Add.6, p. 24.

¹⁷ United States Navy Fact File. Hellfire Missile [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <https://www.navy.mil/navydata/fact_display.asp?cid=2200&tid=400&ct=2>

¹⁸ WOODS, C. Over 160 Children Reported Among Drone Deaths. The Bureau of Investigative Journalism [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2011-08-11/over-160-children-reported-among-drone-deaths>>.

¹⁹ The Bureau of Investigative Journalism. Drone Wars: The Full Data [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2017-01-01/drone-wars-the-full-data>>.

²⁰ New America Foundation. America's Counterterrorism Wars [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.newamerica.org/in-depth/americas-counterterrorism-wars/>>.

tus įvykdytos 2,243 dronų atakos, palyginus su 1,878 atakomis per aštuonerius metus B. Obamai einant JAV vyriausiojo ginkluotųjų pajėgų vado pareigas²¹. Be to, D. Trumpas atšaukė nuo B. Obamos kadencijos galiojusį įsakymą, reikalavusi JAV žvalgybos pareigūnus paviešinti nuo dronų atakų ne karo zonoje žuvusiųjų civilių skaičių²². Tokia dabartinio JAV vadovo politika reiškia, jog karinių dronų atakų skaičius ateityje ir toliau didės, tačiau viešumo apie atakų mirtiną pavojų civiliams bus gerokai mažiau.

Taigi, nors ir kariniai dronai yra teisėtas ginklas, tačiau dronų atakų statistika atskleidžia, jog dronų naudojimas kelia realų pavojų civiliams netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Tai suponuoja, jog karinių dronų naudojimas gali neatitikti tarptautinės humanitarinės teisės principų keliamų reikalavimų, todėl būtent karinių dronų naudojimo įvertinimas tarptautinės humanitarinės teisės principų požiūriu straipsnyje bus atskleidžiamas toliau.

2. Kaip kariniai dronai turėtų būti naudojami, siekiant apsaugoti civilius?

Tarptautinės humanitarinės teisės principai nustato aiškius ribojimus pasirinkti kariavimo būdus ir priemones turint tikslą, kad, pirmiausia, ginkluoto konflikto metu karinės naudos būtų siekiama, nesukeliant per daug neigiamų padarinių – žalos ir kančių – žmonėms, dalyvaujantiems ginkluotame konflikte. Kaip pažymėjo „tarptautinės teisės tėvas“ H. Grocijus, ne žmogui yra lemta nukreipti kitą žmogų eikvojančiam sunaudojimui²³. Akivaizdu, jog, nesilaikant šių principų, žmonių gyvybės ginkluoto konflikto situacijoje ne tik, kad nebūtų apsaugotos, bet ir būtų prarastos be reikalo, t. y. nepasiekiant karinės naudos. Karinių dronų, kaip ir bet kokios kitos kariavimo priemonės, naudojimui aktualiausi – atskyrimo ir proporcingumo principai, nes jų reikalavimų įgyvendinimas daro didžiausią įtaką civilių apsaugai. Taigi, ar kariniai dronai gali įgyvendinti atskyrimo ir proporcingumo principų reikalavimus?

2.1. Atskyrimo principas

Atskyrimo principas, pasak Tarptautinio Teisingumo Teismo, yra vienas pagrindinių tarptautinės humanitarinės teisės principų, kurio būtina laikytis dėl jo paprotinio pobūdžio, nesvarbu ar valstybė yra ratifikavusi jį įtvirtinančias konvencijas, ar ne²⁴. Vis

²¹ BBC News. Trump revokes Obama rule on reporting drone strike deaths [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-47480207>>.

²² SAVAGE, C. Trump Revokes Obama-Era Rule on Disclosing Civilian Casualties From U.S. Airstrikes Outside War Zones [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.nytimes.com/2019/03/06/us/politics/trump-civilian-casualties-rule-revoked.html>>.

²³ NEWTON, M.; MAY, L. Proportionality in international law. Oxford University Press, 2014, p. 66.

²⁴ ICJ. Legality of The Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996, para. 79.

dėlo II Papildomas protokolas eksplisitiškai patvirtina būtinybę įgyvendinti atskyrimo principo reikalavimus netarptautinio ginkluoto konflikto metu²⁵. 7 paprotinės tarptautinės humanitarinės teisės taisyklė reikalauja, jog konflikto šalys visada skirtų civilius gyventojus nuo kombatantų, taip pat civilinius objektus nuo karinių, ir atitinkamai imtųsi veiksmų tik prieš karinius objektus²⁶. Šio principo esmė – tik asmenys, tiesiogiai dalyvaujantys karo veiksmuose, gali būti teisėtai taikiniai ginkluoto konflikto metu. Kiti asmenys, tiesiogiai nedalyvaujantys ar nebedalyvaujantys kariniuose veiksmuose, ir civiliniai objektai yra saugomi nuo tiesioginio ginkluotos jėgos naudojimo prieš juos. Esant abejonėms dėl asmens statuso, asmuo turi būti laikomas civiliu, tiesiogiai nedalyvaujančiu kariniuose veiksmuose.

Kaip jau minėta nagrinėjant dronų sampratą, dronai veikia dideliu atstumu nuo operacijos zonos, todėl jų operatoriai, skirtingai nei tradicinių karinių orlaivių pilotai, nejaucia baimės būti sužeisti ar patekti į nelaisvę. Akivaizdu, jog tokios baimės nebuvimas leidžia atidžiau pasirinkti taikinį. Kita vertus, teigiama, jog dronų taiklumą mažina signalo atidėjimas – tai laiko tarpas dėl kurio vaizdas drono operatoriaus ekrane vėluoja nuo tikrojo vaizdo²⁷. Tačiau dėl kariniuose dronuose naudojamų pažangiausių telekomunikacijų technologijų toks vėlavimas yra beveik nepastebimas ir esminės įtakos taikymosi tikslumui nedaro. Be to, dronai gali išbūti ore ilgiau nei įprasti kariniai orlaiviai, todėl dronų operatoriai turi daugiau laiko užtikrinti, jog būtų taikomasi tik į teisėtus taikinius pagal tarptautinę humanitarinę teisę. Pažangios dronų stebėjimo technologijos leidžia jų operatoriams pastebėti net tokias smulkias detales, kaip žmonių veidai, o toks tikslumas suteikia galimybę atskirti civilius nuo kombatantų efektyviau nei naudojant kitas ginkluotės sistemas²⁸.

Taigi, išskirtinės karinių dronų technologinės ypatybės užtikrina galimybę efektyviai įgyvendinti atskyrimo principo keliamus reikalavimus, vykdant karines operacijas dronais.

2.2. Proporcingumo principas

Atskyrus teisėtą taikinį, pulti dar negalima, kadangi būtina įvertinti, ar yra laikomasi tarptautinės humanitarinės teisės proporcingumo principo reikalavimų. Nors

²⁵ II Papildomas protokolas 13 str. 2 d.

²⁶ HENCKAERTS, J.-M.; DOSWALD-BECK, L. (eds.) Customary International Humanitarian Law. Vol. I – Rules. Cambridge University Press, 2005, p. 3, 25.

²⁷ MAZZETTI, M. The Drone Zone. The New York Times Magazine [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<http://www.nytimes.com/2012/07/08/magazine/the-drone-zone.html?pagewanted=all>>.

²⁸ BROOKS, R. The Constitutional and Counterterrorism Implications of Targeted Killing: Hearing Before the S. Judiciary Subcomm. on the Constitution, Civil Rights, and Human Rights, 113th Cong., April 23, 2013, p. 2. [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1114&context=cong>>.

II Papildomas protokolas eksplicitiškai neįtvirtina šio principo, tačiau teisės doktrinoje pripažįstama, jog proporcingumas yra neatsiejama dalis humaniškumo principo, įtvirtinto II Papildomo protokolo preambulėje, todėl proporcingumo principas negali būti ignoruojamas, įgyvendinant II Papildomo protokolo reikalavimus²⁹. 14 paprotinė tarptautinės humanitarinės teisės taisyklė nustato, jog „puolimai, kurių metu galima tikėtis atsitiktinių civilių aukų, civilių sužeidimų, žalos civiliniams objektams padarymo arba ir vieno, ir kito, o tai būtų pernelyg didelis nuostolis pasiekti konkretų ir tiesioginį karinį pranašumą, yra draudžiami“³⁰. Kaip jau buvo pažymėta anksčiau, tarptautinė humanitarinė teisė griežtai draudžia taikytis į civilius. Tačiau ginkluoto konflikto metu gali atsitikti tokios neplanuotos situacijos, kai dėl tiesioginės atakos prieš teisėtus taikinius – karinius objektus – kartu nukenčia ir nekalti civiliai. Tai nebūtinai reikštų proporcingumo principo pažeidimą. Teisės doktrinoje vyrauja nuomonė, jog tarptautinė humanitarinė teisė toleruoja faktą, kad civilių aukų visada buvo ir bus, vis tik pabrėžiama, kad tarptautinės humanitarinės teisės tikslas yra užtikrinti, kad tokios atsitiktinės žalos būtų kuo mažiau³¹. Tokiam tikslui pasiekti, proporcingumo principas įpareigoja, priimant taikymosi sprendimus, įvertinti visas galimybes: atakos laiką ir vietą, ginklo pasirinkimą ir įspėjimą arba evakuaciją civiliams, esantiems atakos vietoje. Tik visapusiškai įvertinus šias aplinkybes galima pasirinkti tokią taktinę puolimo galimybę, kuri sukeltų kuo mažiau atsitiktinės žalos civiliams.

Kariniai dronai gali išbūti ore ilgiau nei kiti kariniai orlaiviai ir yra lėtesni, todėl jų operatoriai turi daugiau laiko kruopščiai įvertinti minėtas aplinkybes, kurios atakos metu leistų sukelti kuo mažiau atsitiktinės žalos. Kovinių raketų, kurias paleidžia dronai, poveikio laukas yra apie 20 metrų, todėl paveikiami ne tik objektai, į kuriuos taikomasi, bet ir aplink esantys asmenys, namai, o sprogmenys skeveldros gali būti paskleistos ir dar platesniu mastu³². Visgi, ši ypatybė nedaro tokių kovinių raketų *per se* neproporcingomis, o tik dar labiau pabrėžia proporcingumo principo reikalavimų įgyvendinimo svarbą. Atkreiptinas dėmesys, jog dronų poveikio laukas yra

²⁹ BOTHE, M.; PARTSCH, K. J. *New Rules for Victims of Armed Conflicts*. Martinus Nijhoff Publishers, 1982, p. 678.

³⁰ HENCKAERTS, J.-M. Paprotinės tarptautinės humanitarinės teisės studija: indėlis į teisės viršenybės supratimą ir laikymąsi ginkluoto konflikto metu. Santrauka lietuvių kalba, p. 22 [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/lit-irrc_857_henckaerts.pdf>.

³¹ ŽILINSKAS, J.; MAROZAS, T. Tarptautinė humanitarinė (ginkluoto konflikto) teisė: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų Centras, 2016, p. 94.

³² International Human Rights and Conflict Resolution Clinic at Stanford Law School and Global Justice Clinic at NYU School of Law. *Living Under Drones: Death, Injury, and Trauma to Civilians from US Drone Practices in Pakistan* (2012), p. 10. [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www-cdn.law.stanford.edu/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-NYU-Living-Under-Drones.pdf>>.

netgi mažesnis nei raketų, kurias paleidžia dauguma įprastų pilotuojamųjų karinių orlaivių. Kadangi dronai dėl jų mažesnio dydžio yra apginkluojami lengvesnėmis raketomis, kurių sprogstamoji galia taip pat yra gerokai mažesnė. Dronų pažangios realaus laiko stebėjimo ir žvalgybos priemonės leidžia surinkti daug, ypač tikslios, informacijos apie taikinį iki atakos. Be to, karinių dronų galimybė stebėti taikinio zoną ilgą laiką tarpą prieš jį atakuojant reiškia, jog dronų operatoriai gali geriau įvertinti taikinio teisėtumą ir pulti tuo momentu, kai atsitiktinės žalos civiliams tikimybė yra mažiausia.

Atsižvelgus į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad karinių dronų operatoriai dėl techninių karinių dronų ypatumų gali tinkamai įgyvendinti proporcingumo principo reikalavimus, t. y. jog dronai bus naudojami mažiausiai atsitiktinės žalos civiliams sukeliančiu būdu.

3. Karinių dronų naudojimo praktika

Išskirtinės karinių dronų techninės savybės užtikrina galimybę efektyviai įgyvendinti tarptautinės humanitarinės teisės principų reikalavimus. Todėl atrodo, kad civiliai gyventojai netarptautinio ginkluoto konflikto metu turėtų būti tinkamai apsaugoti nuo karinės jėgos naudojimo tiesiogiai prieš juos. Tačiau tokia loginė išvada toli gražu neatitinka dronų naudojimo statistikos, kuri, kaip jau buvo pažymėta, atskleidžia, kad dronų atakų metu žūsta neproporcingai daug civilių. Kyla klausimas – ar tikrai realiame gyvenime dronai yra naudojami taip, kaip turėtų būti, t. y. pagal tarptautinės humanitarinės teisės principų reikalavimus? Norint atsakyti į šį klausimą pravartu apžvelgti aktualius dronų naudojimo praktikos pavyzdžius.

3.1. Skiriamieji smūgiai

Tai karinių dronų naudojimo praktika, kai dronų atakos yra vykdomos asmenų veiklos ir gyvenimo būdo pagrindu (angl. vadinami *signature strikes*). B. Obama išplėtė skiriamųjų smūgių praktiką Jemene, Pakistane ir Somalyje, kur dronų atakos netarptautinio ginkluoto konflikto situacijoje vykdytos prieš teroristinių grupuočių narius³³. Nepaisant to, jog pasikeitė JAV prezidentai, tokios dronų atakos ir toliau išlieka svarbia JAV užsienio politikos dalimi kovoje su terorizmu. Skiriamųjų smūgių esmė yra tai, kad dronų atakos vykdomos prieš asmenis ar jų grupes, kurių veikla ir gyvenimo būdas atrodo panašus į teroristų. Kokie požymiai lemia asmenų asoci-

³³ The Bureau of Investigative Journalism. Drone War Report, January – June 2015: Controversial ‘Signature Strikes’ Hit Yemen and Pakistan [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2015-07-01/drone-war-report-january-june-2015-controversial-signature-strikes-hit-yemen-and-pakistan>>.

javimą su teroristinėmis grupuotėmis niekada nebuvo paviešinta³⁴. Tai savaime yra problematiška ir apsunkina galimybę įvertinti atakų teisėtumą. Tačiau esminis tokių atakų aspektas, keliantis ypatingai dideles abejonas dėl jų atitikimo atskyrimo ir proporcingumo principams, yra tai, kad, vykdant atakas, tikrosios asmenų tapatybės nėra žinomos. Kitaip tariant, vykdant dronų atakas nėra žinoma, kas jie tokie, o tik remiamasi prezumpcija, kad pagal tam tikrus neaiškius požymius šie asmenys yra teroristai. Teisės doktrinoje manoma, jog apie tokių asmenų statusą sprendžiama tik iš vaizdo medžiagos, perduodamos per drono telekomunikacijų įrenginius³⁵. Tačiau, ar tikrai tik vaizdo medžiagos pakanka nustatyti, jog asmuo priklauso tam tikrai teroristinei grupuotei? Atrasti ribą tarp teroristinių grupuočių narių ir civilių gyventojų neretai yra labai sudėtinga, o tai padaryti, remiantis tik vaizdo medžiaga, yra kur kas sudėtingiau. Dauguma dronų taikinių, skirtingai nuo įprastų kombatantų tarptautinio ginkluoto konflikto metu, nedėvi uniformų ir tik dalį laiko būna kombatantais: vieną dieną jie kovotojai, kitą – jau vaidina taikius civilius gyventojus³⁶. *The New York Times* pranešė, jog kai kurie B. Obamos administracijos pareigūnai juokauja, kad kai CŽV pamato „tris vyrus darančius šuoliukus išskėstomis į šalis kojomis (angl. vadinami *jumping jacks*)“³⁷, jie galvoja, kad tai teroristų treniruočių bazė³⁷. Akivaizdu, jog tik vaizdo medžiagos nepakanka nustatyti, ar asmuo yra teroristas ir juo labiau, ar jis tiesiogiai dalyvauja netarptautiniame ginkluotame konflikte. Netinkamas taikinių įvertinimas, t. y. neatskyrimas civilių nuo kombatantų, lemia tai, kad skiriamųjų smūgių pasekmė – civilių aukos. Todėl galima teigti, jog tokie dronų smūgiai prieštarauja ne tik atskyrimo, bet ir proporcingumo principų reikalavimams.

3.2. Dvigubi smūgiai

Kitas karinių dronų naudojimo praktikos pavyzdys yra susijęs su dvejais dronų smūgiais į tą patį taikinį (angl. vadinami *double-tap strikes*). Tokios dronų atakos yra plačiai paplitusios, ypač netarptautiniuose ginkluotuosiuose konfliktuose, kai valstybės vykdo

³⁴ International Human Rights and Conflict Resolution Clinic at Stanford Law School and Global Justice Clinic at NYU School of Law. *Living Under Drones: Death, Injury, and Trauma to Civilians from US Drone Practices in Pakistan* (2012), p. 13. [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www-cdn.law.stanford.edu/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-NYU-Living-Under-Drones.pdf>>.

³⁵ VASILIAUSKIENĖ, V. Kova su terorizmu tarptautinės humanitarinės teisės kontekste: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014, p. 230 [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2117297/datastreams/MAIN/content>>.

³⁶ GRUODIS, D. Dronai šiuolaikiniame konflikte: efektyvumo vertinimas. *Karys*, Nr. 5, 2018, p. 23.

³⁷ BECKER, J.; SHANE, S. Secret 'Kill List' Proves a Test of Obama's Principles and Will [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.nytimes.com/2012/05/29/world/obamas-leadership-in-war-on-al-qaeda.html>>.

karines operacijas kitos valstybės teritorijoje prieš teroristines organizacijas ar kitas ginkluotas grupuotes³⁸. Dvigubų smūgių praktika, vykdančios karines operacijas dronais, vienija net ir iš pirmo žvilgsnio priešingas vertybes pripažįstančias valstybes: nuo JAV ir Saudo Arabijos Karalystės iki Rusijos Federacijos ir Sirijos Arabų Respublikos³⁹. Dvigubi smūgiai – tai dronų naudojimo praktika, kai po pirmojo smūgio praėjus šiek tiek laiko (dažniausiai nuo penkių iki trisdešimties minučių) įvykdomas antrasis smūgis į tą patį taikinį. Kai pirmasis smūgis taikomas į kombatantus, tai antrasis smūgis nužudo arba sužeidžia asmenis, kurie po pirmojo smūgio bando gelbėti nukentėjusiuosius. Tokie asmenys dažniausiai yra ne kombatantai, o pirmojo smūgio aukų artimieji, kaimynai ar kiti sužeistiesiems neabejingi asmenys. Kitaip tariant, antrojo smūgio tikslas ir yra sukelti kuo daugiau žalos civiliams, kurie pirmieji reaguoja į smūgį dronais. Todėl žmonių, gyvenančių valstybėse, kur vidinis ginkluotas konfliktas ir dronų atakos yra įprastu reiškiniu, elgesys yra nulemtas pakartotinio smūgio baimės⁴⁰. Pastaroji po pirmojo smūgio atbaido ne tik arti esančius paprastus civilius, kurie galėtų padėti nukentėjusiesiems, bet ir profesionalius medicinos pagalbos darbuotojus, turinčius instrukcijas nesiartinti prie smūgio vietos tam tikrą laiką, kad išvengtų pakartotinio smūgio⁴¹. Akivaizdu, jog laikas suteikti pagalbą sužeistiesiems yra neįkainojamas. Visgi vien tik dėl pakartotinio smūgio rizikos, net jei jo iš tikrųjų ir nebūtų, bei sukeliama milžiniško pavojaus medikams, sužeistieji negali tikėtis sulaukti būtinosios medicinos pagalbos laiku. Tokiu atveju II Papildomo protokolo 11 str. 1 d. reikalavimas, kad medicinos pa-

³⁸ WOODS, C. Get The Data: The Return of Double-Tap Drone Strikes. The Bureau of Investigative Journalism [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2013-08-01/get-the-data-the-return-of-double-tap-drone-strikes>>.

³⁹ JAV: International Human Rights and Conflict Resolution Clinic at Stanford Law School and Global Justice Clinic at NYU School of Law. Living Under Drones: Death, Injury, and Trauma to Civilians from US Drone Practices in Pakistan (2012), p. 74. [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www-cdn.law.stanford.edu/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-NYU-Living-Under-Drones.pdf>>.

Saudo Arabijos Karalystė: Arabian Rights Watch Association. Double Tap Airstrikes on First Responders [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<http://arwarights.org/double-tap-airstrikes-on-first-responders>>.

Rusijos Federacija: BBC NEWS. Idlib 'double tap' air strike Russia says never was [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-49528495/idlib-double-tap-air-strike-russia-says-never-was>>.

Sirijos Arabų Respublika: The New Arab. Syrian regime and Russian 'double tap' airstrikes kill civilians, rescue workers in Idlib [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.alaraby.co.uk/english/news/2019/6/26/syrian-regime-airstrikes-kill-civilians-rescue-workers-in-idlib>>.

⁴⁰ International Human Rights and Conflict Resolution Clinic at Stanford Law School and Global Justice Clinic at NYU School of Law. Living Under Drones: Death, Injury, and Trauma to Civilians from US Drone Practices in Pakistan (2012), p. 76. [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www-cdn.law.stanford.edu/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-NYU-Living-Under-Drones.pdf>>.

⁴¹ *Ibid.*

galbos daliniai yra visada gerbiami ir negali tapti puolimo objektu, yra ignoruojamas.⁴² Galima teigti, kad dvigubų smūgių praktikoje atliekami antrieji smūgiai ne tik prieštarauja tarptautinės humanitarinės teisės atskyrimo ir proporcingumo principams, bet ir pažeidžia kitas tarptautinės humanitarinės teisės normas, skirtas apsaugoti medicininės pagalbos personalą ir sužeistuosius.

Atsižvelgiant į išdėstytus argumentus darytina išvada, kad šiuo metu galiojantis karinių dronų naudojimo teisinis reguliavimas nėra pakankamas tinkamai apsaugoti civilius. Šioje straipsnio dalyje buvo įvertinti vos keli dronų naudojimo praktikos pavyzdžiai, bet, autorių nuomone, to pakanka patvirtinti, jog dronai dažnai yra naudojami, pažeidžiant tarptautinės humanitarinės teisės principų reikalavimus, o tai sukelia realų pavojų, ypač civiliams.

4. Karinių dronų naudojimo teisinio reguliavimo perspektyvos

Ženevos konvencijų II Papildomas protokolais, kaip pagrindinis teisės normų, taikomų netarptautinio ginkluoto konflikto situacijoje, šaltinis, reguliuoja karinės jėgos naudojimą su tikslu „užtikrinti geresnę tokių ginkluotų konfliktų aukų apsaugą.“⁴³ Kaip jau buvo pabrėžta, kariniai dronai praktikoje yra dažnai naudojami pažeidžiant tarptautinės humanitarinės teisės principų ir II Papildomo protokolo reikalavimus, o tai lemia, jog civiliai nėra tinkamai apsaugomi nuo karinės jėgos naudojimo tiesiogiai prieš juos. Autorių nuomone, papildomas dronų naudojimo teisinis reguliavimas galėtų išspręsti šią problemą. Akivaizdu, jog papildomas teisinis reguliavimas savaime neapsaugotų civilių, bet šio reguliavimo įgyvendinimas ir jo laikymosi užtikrinimas sudarytų prielaidas geresnės civilių apsaugos užtikrinimui.

Pirmosios iniciatyvos nacionalinės teisinės sistemos priemonėmis tobulinti dronų naudojimo teisinį reguliavimą, siekiant užtikrinti geresnę civilių apsaugą, kilo Europos valstybių vyriausybėse. Kaip nekeista, aktyviausios yra valstybių, vykdančių karines operacijas dronais, vyriausybės. Atkreiptinas dėmesys, jog šį procesą Vokietijos Federacinėje Respublikoje paspartino prasidėję teismo procesai dėl žalos atlyginimo civiliams, tapusiems dronų smūgių, pažeidusių tarptautinės humanitarinės teisės reikalavimus, aukomis⁴⁴. Vokietijos Federacinė Respublika, sulaukianti bene daugiausia žiniasklaidos, politikų ir visuomenės dėmesio Europoje dėl šios dronų naudojimo problematikos, 2013 m. gegužę JT Žmogaus teisių taryboje deklaravo, jog palaiko idėją įtraukti nepilotuojamas ginkluotes sistemas į valstybių nacionalines ataskaitas JT Kon-

⁴² II Papildomas protokolas, 11 str. 1 d.

⁴³ II Papildomo protokolo preambule.

⁴⁴ Reuters. German court hands partial victory to critics of U.S. drone deaths in Yemen [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-germany/german-court-hands-partial-victory-to-critics-of-us-drone-deaths-in-yemen-idUSKCN1R025A>>.

vencinių ginklų registru⁴⁵. Tokia dronų registracija leistų pasiekti didesnę viešumą dėl jų naudojimo praktikoje, o viešumas prisidėtų prie atsakomybės neišvengiamumo už dronų atakas, pažeidžiančias tarptautinės humanitarinės teisės reikalavimus. Akivaizdu, jog valstybių vyriausybės, nenorėdamos patirti visuomenės, žiniasklaidos ir kitų politikų spaudimo dėl atakų sukeliamų tragiškų padarinių civiliams, būtų priverstos dar daugiau reglamentuoti karinių operacijų atlikimą dronais. Tai neabejotinai prisidėtų prie didesnės civilių apsaugos netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Atsižvelgusi į šią iniciatyvą, JT GA priėmė rezoliuciją, rekomenduojančią valstybėms pranešti JT Konvencinių ginklų registru apie savo ginkluotėje turimus karinius dronus⁴⁶. Visgi, kol tai viso labo tik rekomendacija, įvertinti jos naudą nėra lengva.

Kita vertus, taip pat siūloma nustatyti papildomus procedūrinius saugiklius, vykdančiam dronų atakas, kurie turėtų užtikrinti didesnę civilių apsaugą. Nyderlandų Karalystės vyriausybė mano, jog papildomi procedūriniai reikalavimai, atliekant dronų atakas, lemtų tikslesnę tarptautinės humanitarinės teisės atskyrimo ir proporcingumo principų įgyvendinimą⁴⁷. Tačiau pavyzdžių kokie tai būtų reikalavimai minėtoji valstybė nepateikia. Jungtinės Karalystės teisinėje sistemoje tokie reikalavimai ne tik yra įtvirtinti, bet ir efektyviai veikia. Remiantis JT Specialiojo pranešėjo kovos su terorizmu ir žmogaus teisių reikalais Beno Emersono tyrimu, Jungtinės Karalystės Gynybos ministerija yra nustačiusi papildomą procedūrinį reikalavimą, jog ginklai gali būti paleidžiami nuo bet kokios oro platformos tik įsitikinus, jog civilių aukų tikimybė yra lygi nuliui⁴⁸. Kaip jau buvo pažymėta, tarptautinė humanitarinė teisė nereikalauja, jog civilių aukų visiškai nebūtų, todėl toks reikalavimas reikšmingai apsunkina taikymosi procesą ir netgi galėtų būti laikomas pertekliniu. Vis tik tokiu reikalavimu pasiekama nauda civilių apsaugai yra akivaizdi.

Kitos valstybės neskuba priimti nacionalinių teisės normų, galinčių užtikrinti geresnę civilių apsaugą, nes mano, jog tai turėtų būti atliekama JT lygmeniu⁴⁹. Autorių nuomone, visai tarptautinei bendruomenei bendrų reikalavimų nustatymas labiausiai prisidėtų prie problemų dėl netinkamos civilių apsaugos netarptautinio ginkluoto konflikto metu išsprendimo. Skirtingai nuo nacionalinių teisės normų,

⁴⁵ Open Society European Policy Institute and Amnesty International. *Armed Drones in Europe*, p. 10 [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/2ded5bae-143a-45ee-9fc9-7d30dbf3b62d/armed-drones-in-europe-20191104.pdf>>.

⁴⁶ JT GA 2013 m. liepos 15 d. rezoliucija Nr. A/68/140, para. 69.

⁴⁷ Open Society European Policy Institute and Amnesty International. *Armed Drones in Europe*, p. 20 [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/2ded5bae-143a-45ee-9fc9-7d30dbf3b62d/armed-drones-in-europe-20191104.pdf>>.

⁴⁸ JT Specialiojo pranešėjo žmogaus teisių ir kovos su terorizmu klausimais B. Emmerson 2013 m. rugsėjo 33 d. pranešimas Nr. A/68/389, para. 75.

⁴⁹ MENDONCA E MOURA, A. Statement at the United Nations General Assembly 70th Session, 14th October 2015 [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <http://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/1com/1com15/statements/14October_Portugal.pdf>.

kurias valstybės galėtų priimti skirtingas ir nebūtinai veiksmingas, tarptautiniai reikalavimai JT lygmeniu būtų nustatomi bendri ir galiotų daugeliui valstybių. Be to, tai atskleistų valstybių *opinio juris* šiuo klausimu, kuris laikui bėgant galėtų lemti ir naujų civilių apsaugos taisyklių susiformavimą paprotinėje tarptautinėje humanitarinėje teisėje. 2017 m. gruodžio 1 d. JT Nusiginklavimo tyrimų institutas (toliau – UNIDIR) išleido studiją apie dronų teisinį reguliavimą⁵⁰. Studijos autoriai pabrėžė būtinybę tarptautinei bendrijai nustatyti „bendrus standartus karinių dronų viešumo, priežiūros ir atskaitomybės didinimui tam, kad būtų sumažinta galimybė dronus naudoti netinkamai, o tai užtikrintų geresnę civilių apsaugą“⁵¹. Bendri tarptautiniai standartai, pirmiausia, turėtų būti nukreipti į šias kryptis: dronų naudojimo viešumą, atskaitomybę ir priežiūrą. Galiausiai studija rekomenduoja, valstybes priimti JT GA rezoliuciją, kuri sukurtų teisinį pagrindą nustatyti būtent tokius tarptautinius standartus⁵². Iki šios dienos jokia valstybė nėra iniciavusi UNIDIR rekomenduojamos rezoliucijos⁵³. Tačiau atrodo, jog situacija gali pasikeisti iš esmės. 2018 m. gegužę dabartinis JT

Generalinis sekretorius A. Guterres, Ženevos universitete pristatydamas naują nusiginklavimo darbotvarkę (angl. vadinama *Disarmament Agenda*), paskelbė apie karinių dronų reguliavimo idėjų sugrįžimą į jo planus bei priminė UNIDIR studijoje atskleistą būtinybę priimti bendrus tarptautinius standartus dėl dronų naudojimo viešumo ir atskaitomybės⁵⁴.

Taigi, papildomas dronų naudojimo teisinis reguliavimas JT lygmeniu galėtų sudaryti prielaidas užtikrinti tinkamą civilių apsaugą netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Tačiau dėl sudėtingų sprendimų priėmimo procedūrų JT institucijose ir valstybių atstovų pasyvumo naujo teisinio reguliavimo greitu metu tikėtis nereikėtų.

Išvados

1. Kariniai dronai – karinė technologija vis dažniau naudojama karinių operacijų vykdymui ir stebėjimui. Išskirtinės dronų technologinės ypatybės lemia dronų

⁵⁰ United Nations Institute for Disarmament Research. Increasing Transparency, Oversight and Accountability of Armed Unmanned Aerial Vehicles [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://unidir.org/publication/increasing-transparency-oversight-and-accountability-armed-unmanned-aerial-vehicles>>.

⁵¹ *Ibid.*, p. 5.

⁵² *Ibidem*.

⁵³ Open Society European Policy Institute and Amnesty International. Armed Drones in Europe, p. 75 [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/2ded5bae-143a-45ee-9fc9-7d30dbf3b62d/armed-drones-in-europe-20191104.pdf>>.

⁵⁴ GUTERRES, A. Remarks at the University of Geneva on the launch of the Disarmament Agenda [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2018-05-24/launch-disarmament-agenda-remarks>>.

pranašumą daugelyje karinių operacijų prieš įprastus pilotuojamus orlaivius. Dronų panaudojimas netarptautinio ginkluoto konflikto metu sukelia daugybę teisi- nių problemų tarptautinės humanitarinės teisės srityje, siekiant užtikrinti civilių apsaugą.

2. Tarptautinė humanitarinė teisė draudžia dviejų rūšių ginklus netarptautiniame gin- kluotame konflikte: ginklus, sukeliančius nereikalingas kančias, ir ginklus, puolan- čius be atrankos. Išskirtinės karinių dronų technologinės ypatybės neprieštarauja šiems ribojimams ir netarptautinio ginkluoto konflikto metu dronai gali būti nau- dojami kaip teisėtas ginklas.
3. Karinių dronų, kaip kariavimo priemonės, naudojimui aktualiausi tarptautinės hu- manitarinės teisės atskyrimo ir proporcingumo principai. Išskirtinės dronų techno- loginės ypatybės užtikrina galimybę jų operatoriams efektyviai įgyvendinti abiejų minėtų principų reikalavimus.
4. Kariniai dronai praktikoje, vykdam skiriamuosius ir dvigubus smūgius, dažnai nau- dojami, pažeidžiant tarptautinės humanitarinės teisės atskyrimo ir proporcingumo principų reikalavimus. Esamas dronų naudojimo teisinis reguliavimas nėra paka- nkamas.
5. Papildomas dronų naudojimo teisinis reguliavimas JT lygmeniu galėtų sudaryti prielaidas užtikrinti geresnę civilių apsaugą. Vis tik artimiausiu metu toks teisinis reguliavimas yra mažai tikėtinas.

Literatūros sąrašas

Norminiai teisės aktai:

1. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl netarptautinių gin- kluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokolas). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 63-1910.
2. 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokolas dėl tarptautinių gin- kluotų konfliktų aukų apsaugos (I protokolas). *Valstybės žinios*, 2000, Nr. 63-1909.
3. JT GA 2013 m. liepos 15 d. rezolucija Nr. A/68/140.
4. JT Žmogaus teisių taryba. JT Specialiojo pranešėjo neteisminio, neatidėliotino ir savavališ- ko mirties baudmės vykdymo klausimais P. Alston 2010 m. gegužės 28 d. pranešimas Nr. A/ HRC/14/24/Add.6.
5. JT Specialiojo pranešėjo žmogaus teisių ir kovos su terorizmu klausimais B. Emmerson 2013 m. rugsėjo 18 d. pranešimas Nr. A/68/389.

Tarptautinių organizacijų studijos:

1. United Nations Institute for Disarmament Research. Increasing Transparency, Oversight and Accountability of Armed Unmanned Aerial Vehicles [interaktyvus, žiūrėta 2020-02- 23]. Prieiga per internetą: <[https://unidir.org/publication/increasing-transparency-oversight- and-accountability-armed-unmanned-aerial-vehicles](https://unidir.org/publication/increasing-transparency-oversight-and-accountability-armed-unmanned-aerial-vehicles)>.

2. International Human Rights and Conflict Resolution Clinic at Stanford Law School and Global Justice Clinic at NYU School of Law. Living Under Drones: Death, Injury, and Trauma to Civilians from US Drone Practices in Pakistan (2012). [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www-cdn.law.stanford.edu/wp-content/uploads/2015/07/Stanford-NYU-Living-Under-Drones.pdf>>.
3. Open Society European Policy Institute and Amnesty International. Armed Drones in Europe [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.opensocietyfoundations.org/uploads/2ded5bae-143a-45ee-9fc9-7d30dbf3b62d/armed-drones-in-europe-20191104.pdf>>.

Specialioji literatūra:

1. HENCKAERTS, J.-M.; DOSWALD-BECK, L. (eds.) Customary International Humanitarian Law. Vol. I – Rules. Cambridge University Press, 2005.
2. ŽILINSKAS, J.; MAROZAS, T. Tarptautinė humanitarinė (ginkluoto konflikto) teisė: vadovėlis. Vilnius: VĮ Registrų Centras, 2016.
3. HENCKAERTS, J.-M. Paprotinės tarptautinės humanitarinės teisės studija: indėlis į teisės viršenybės supratimą ir laikymąsi ginkluoto konflikto metu. Santrauka lietuvių kalba. [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <http://www.icrc.org/eng/assets/files/other/lit-irrc_857_henckaerts.pdf>.
4. GASSER, H. P. International Humanitarian Law: an introduction, Paul Haupt Publishers, 1993.
5. NEWTON, M.; MAY, L. Proportionality in international law. Oxford University Press, 2014.
6. BOTHE, M.; PARTSCH, K. J. New Rules for Victims of Armed Conflicts. Martinus Nijhoff Publishers, 1982.
7. CASEY-MASLEN, S. Pandora's box? Drone strikes under jus ad bellum, jus in bello, and international human rights law. *International Review of the Red Cross*, t. 94, Nr. 886, 2012 [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://e-brief.icrc.org/wp-content/uploads/2016/09/17-Pandoras-box-Drone-strikes-under-jus-ad-bellum.pdf>>.
8. PEJIC, J. The Protective Scope of Common Article 3: more than meets the Eye. *International Review of the Red Cross*, 93(881), 2011 [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <https://international-review.icrc.org/sites/default/files/irrc-881-pejic_0.pdf>.
9. VASILIAUSKIENĖ, V. Kova su terorizmu tarptautinės humanitarinės teisės kontekste: daktaro disertacija. Socialiniai mokslai, teisė (01S). Vilnius: Vilniaus universitetas, 2014 [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <<http://talpykla.elaba.lt/elaba-fedora/objects/elaba:2117297/datastreams/MAIN/content>>.
10. VADAPALAS, V. Tarptautinė teisė: pagrindiniai dokumentai ir jurisprudencija. Vilnius, 2003.

Teismų praktika:

1. ICJ. Legality of The Threat or Use of Nuclear Weapons, Advisory Opinion of 8 July 1996.

Kita literatūra:

1. GRUODIS, D. Dronai šiuolaikiniame konflikte: efektyvumo vertinimas. *Karys*, Nr. 5, p. 22-27, 2018.
2. SINGER, P. W. The Future of War Is Already Here. *The New York Times* [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.nytimes.com/2019/09/18/opinion/drone-attack-saudi-arabia.html>>.
3. PAWLYK, O. The Air Force Just Flew a Surveillance Drone for 2 Days Straight [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.military.com/daily-news/2019/12/13/air-force-just-flew-surveillance-drone-2-days-straight.html?fbclid=IwAR22ppXMdGFPakQ6HoJcA7XBgeZ146OMDOk8JzhBw72G2bD14CU5z09iP8A>>.
4. SALETAN, W. Nowhere To Hide [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <https://slate.com/technology/2008/09/killer-drones-that-can-see-through-walls.html?fbclid=IwAR0fpj_4Ez_20WMgA7oGy-7-SATte_0NNRmNHTjm5V_olPoUXkqRKOieZYk>.
5. United States Navy Fact File. Hellfire Missile [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <https://www.navy.mil/navydata/fact_display.asp?cid=2200&tid=400&ct=2>.
6. HEIM, E. Iraq/Syria/UK, Drone Operations against ISIS [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://casebook.icrc.org/case-study/iraqsyria-uk-drone-operations-against-isis>>.
7. The Bureau of Investigative Journalism. Drone Wars: The Full Data [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2017-01-01/drone-wars-the-full-data>>.
8. New America Foundation. America's Counterterrorism Wars [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.newamerica.org/in-depth/americas-counterterrorism-wars/>>.
9. BBC News. Trump revokes Obama rule on reporting drone strike deaths [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.bbc.com/news/world-us-canada-47480207>>.
10. SAVAGE, C. Trump Revokes Obama-Era Rule on Disclosing Civilian Casualties From U.S. Airstrikes Outside War Zones [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.nytimes.com/2019/03/06/us/politics/trump-civilian-casualties-rule-revoked.html>>.
11. MAZZETTI, M. The Drone Zone. *The New York Times Magazine* [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<http://www.nytimes.com/2012/07/08/magazine/the-drone-zone.html?pagewanted=all>>.
12. BROOKS, R. The Constitutional and Counterterrorism Implications of Targeted Killing: Hearing Before the S. Judiciary Subcomm. on the Constitution, Civil Rights, and Human Rights, 113th Cong., April 23, 2013 [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://scholarship.law.georgetown.edu/cgi/viewcontent.cgi?article=1114&context=cong>>.
13. The Bureau of Investigative Journalism. Drone War Report, January – June 2015: Controversial 'Signature Strikes' Hit Yemen and Pakistan [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-

- 23]. Prieiga per internetą: <<https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2015-07-01/drone-war-report-january-june-2015-controversial-signature-strikes-hit-yemen-and-pakistan>>.
14. BECKER, J.; SHANE, S. Secret 'Kill List' Proves a Test of Obama's Principles and Will [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.nytimes.com/2012/05/29/world/obamas-leadership-in-war-on-al-qaeda.html>>.
15. Arabian Rights Watch Association. Double Tap Airstrikes on First Responders [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<http://arwarights.org/double-tap-airstrikes-on-first-responders>>.
16. BBC NEWS. Idlib 'double tap' air strike Russia says never was [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.bbc.com/news/av/world-middle-east-49528495/idlib-double-tap-air-strike-russia-says-never-was>>.
17. The New Arab. Syrian regime and Russian 'double tap' airstrikes kill civilians, rescue workers in Idlib [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.alaraby.co.uk/english/news/2019/6/26/syrian-regime-airstrikes-kill-civilians-rescue-workers-in-idlib>>.
18. Encyclopedia Britannica. Unmanned Aerial Vehicles (UAVs) [interaktyvus, žiūrėta 2019-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.britannica.com/technology/military-aircraft/Unmanned-aerial-vehicles-UAVs>>.
19. Reuters. German court hands partial victory to critics of U.S. drone deaths in Yemen [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.reuters.com/article/us-yemen-security-germany/german-court-hands-partial-victory-to-critics-of-us-drone-deaths-in-yemen-idUSKCN1R025A>>.
20. GUTERRES, A. Remarks at the University of Geneva on the launch of the Disarmament Agenda [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.un.org/sg/en/content/sg/speeches/2018-05-24/launch-disarmament-agenda-remarks>>.
21. WOODS, C. Over 160 Children Reported Among Drone Deaths. The Bureau of Investigative Journalism [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2011-08-11/over-160-children-reported-among-drone-deaths>>.
22. MENDONÇA E MOURA, A. Statement at the United Nations General Assembly 70th Session, 14th October 2015 [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <http://reachingcriticalwill.org/images/documents/Disarmament-fora/1com/1com15/statements/14October_Portugal.pdf>.
23. WOODS, C. Get The Data: The Return of Double-Tap Drone Strikes. The Bureau of Investigative Journalism [interaktyvus, žiūrėta 2020-02-23]. Prieiga per internetą: <<https://www.thebureauinvestigates.com/stories/2013-08-01/get-the-data-the-return-of-double-tap-drone-strikes>>.

KARINIAI DRONAI: AR GALIME APSAUGOTI CIVILIUS?

Santrauka

Kariniai dronai – karinė technologija, vis dažniau naudojama karinių operacijų vykdymui ir stebėjimui. Išskirtinės dronų technologinės ypatybės lemia dronų pranašumą daugelyje karinių operacijų prieš įprastus pilotuojamus karinius orlaivius. Karinės operacijos dronais dažniausiai vykdomos netarptautinio ginkluoto konflikto situacijose, kurioms taikomas 1949 m. rugpjūčio 12 d. Ženevos konvencijų Papildomas protokololas dėl netarptautinių ginkluotų konfliktų aukų apsaugos (II protokololas). Dronų panaudojimas netarptautinio ginkluoto konflikto metu sukelia daugybę teisinių problemų tarptautinės humanitarinės teisės srityje, siekiant užtikrinti civilių apsaugą. Vis dėlto, remiantis tarptautine humanitarine teise, dronai yra teisėtas ginklas. Karinių dronų, kaip kariavimo priemonės, naudojimui aktualiausi tarptautinės humanitarinės teisės atskyrimo ir proporcingumo principai. Išskirtinės dronų technologinės ypatybės užtikrina galimybę jų operatoriams efektyviai įgyvendinti šių principų reikalavimus. Tačiau praktikoje kariniai dronai yra pernelyg dažnai naudojami, pažeidžiant minėtus principus. Todėl šiuo metu esamas dronų naudojimo teisinis reguliavimas negali užtikrinti tinkamos civilių apsaugos. Papildomas dronų naudojimo teisinis reguliavimas JT lygmeniu galėtų sudaryti prielaidas užtikrinti geresnę civilių apsaugą netarptautinio ginkluoto konflikto metu. Vis tik dėl sudėtingų sprendimų priėmimo procedūrų JT institucijose ir valstybių atstovų pasyvumo naujo teisinio reguliavimo artimiausiu metu tikėtis nereikėtų.

ARMED DRONES: CAN CIVILIANS BE PROTECTED?

Summary

Armed drone is a military technology that is being used not only for surveillance but also in combat operations. In some military operations the distinctive technological features of drones offer an advantage compared to manned aircraft. Most of the military operations which are conducted by drones fall under Protocol Additional to the Geneva Conventions of 12 August 1949 and Relating to the Protection of Victims of Non-International Armed Conflicts (Protocol II). The use of military drones in non-international armed conflicts causes many legal problems in the international humanitarian law, concerning the protection of civilians. Nevertheless, armed drones are legal under international humanitarian law. The most relevant principles of international humanitarian law concerning the use of armed drones are distinction and proportionality. These principles can be fulfilled more effectively by drone operators because of the advanced technology of drones. However, the use of armed drones in real life operations usually violate the international humanitarian law and its core principles. Thus, existing regulation cannot protect the lives of civilians. Additional regulation of armed drones at the UN level could create international legal mechanism which would protect the civilians. However, the current political situation, as well as the difficult decision-making procedures at the UN institutions, suggest that future legal regulation is not likely to be enacted anytime soon.